

je alleen door rigide methoden (en niet alleen geografische overeenkomsten) naast elkaar kunt leggen. Maar ook inhoudelijk klopt het allemaal niet: de katholieke kerk is de grootste kerk in Nederland (op de onkerkelijken na), direct over de Duits-Nederlandse grens ligt een zeer orthodox-katholiek gebied dat vroeger bij het bisdom Münster behoorde, verder naar het oosten kom je ook bij de orthodox-katholieke staat Litouwen, dus hoezo post-protestant? En Berlijn is niet de hoofdstad van Hamburg – of lees ik het nu verkeerd? Gelukkig gaan de bijdragen van Iversen, Berg-Sorensen en Warburg wel over de cartoon-discussie, maar ook daarover heb ik al meer gelezen en iets nieuws heb ik niet kunnen ontdekken.

Kortom: een prachtig boek als prijs voor de beste student(e) uit mijn godsdienstsociologische cursus van dit jaar. De collega's kunnen het met een gerust hart links laten liggen en zich laten informeren door eerder verschenen overzichtswerken over de situatie van religie in Europa.

Erik Sengers
(Amsterdam)

Ajouaou, Mohamed (2010), *Imam achter tralies. Casestudie naar islamitisch geestelijke verzorging in Nederlandse penitentiaire inrichtingen met bouwstenen voor een beroepsprofiel*, Uitgeverij Pamac, pp. 474, ISBN 978-9490385033, € 34,95, (Proefschrift Universiteit Tilburg).

“Imams zitten op een heel andere toer dan wij. Zij kiezen een heel andere insteek voor de zorg aan gedetineerden. En zij zijn niet zo inhoudelijk bezig als wij in gespreksgroepen, bij vragen rond bezinning en levensvragen en vragen rond spijt en schuld en andere zaken. De gedetineerden willen vooral over islamitische geloofsopvattingen praten”, zo kunnen de vermoedens van N., protestants geestelijk verzorger in een Nederlandse gevangenis, worden samengevat wanneer hem gevraagd wordt het werk van zijn islamitische collega Hassan te beschrijven. Hassan is een van de ‘gevangenisimams’ die geportretteerd worden in het proefschrift van Mohamed Ajouaou, *Imam achter tralies*.

Ajouaou brengt de protestantse geestelijk verzorger op, nadat hij heeft laten zien hoe Hassan wel degelijk voortdurend manieren zoekt om met moslimgedetineerden te spreken over zingeving en existentiële vragen. De islamitische traditie van geestelijke verzorging is echter anders ingericht dan de protestants-christelijke. Bovendien is het een nieuw terrein. “De islamitisch geestelijke verzorging is slechts met de hoofdrolspelers geboren: de gevangenisimams en de directe gebruikers” (p. 24). Zij kwam tot stand in een vreemde omgeving zonder voorgeschiedenis en in afwezigheid van een aantal belangrijke factoren die bij het vak horen, zoals een opleiding met de daarbij behorende theorie en wetenschap, een zendende instantie en een passende rechtspositie en rechtsbescherming. Centraal in de studie *Recht & Soevereiniteit*, 30e 3e december 2011, geestelijke verzorging vorm krijgt in de

Nederlandse detentiecontext. Daartoe bestudeerde Ajouaou de praktijk van vier van de ongeveer dertig islamitisch geestelijke verzorgers in Nederlandse gevangenissen. Daarnaast ontwikkelde hij een aanzet tot een “beroepsprofiel” van de gevangenisimam.

De studie van Ajouaou laat zien hoe de “gevangenisimams” handelen en hoe gedetineerden en collega’s hun rol zien. Ajouaou put zich daarbij uit in het verantwoorden van zijn sociaal-wetenschappelijke onderzoeksmethoden. Dit doet hij niet alleen omdat hij van huis uit geen sociaal-wetenschapper is, maar ook omdat zijn verzamelde data regelmatig alleen indicaties geven en hem noodzaken om een “parafrasering” (bijv. p. 63) of een “reconstructie” (bijv. p. 151) te maken van wat tijdens een interview naar voren kwam. Dit komt omdat sommige imams moeite hadden om zich in het Nederlands uit te drukken en omdat Ajouaou slechts een beperkt aantal keren ter plekke in de gevangenis mocht observeren en interviewen. Daarnaast besteedt hij veel aandacht aan het nauwgezet uitleggen van de theologische onderbouwing van de grondhouding van de imams. Dit is bijzonder nuttig, omdat Ajouaou zo niet alleen laat zien wat islamitisch geestelijk verzorgers feitelijk doen, maar ook hoe dit vanuit de islamitische traditie gefundeerd kan worden. Soms legt de betreffende imam dit uit, soms is het de theoloog Ajouaou die de lezer onderwijst. Zo leren we dat de imams rekening moeten houden met een bepaalde ‘vraaghouding’ van de gedetineerden, die geworteld is in de islamitische traditie. Moslimgedetineerden zullen in eerste instantie vragen ‘wat de islam ergens van zegt’ (en dat is wat de protestantse collega waarnam). Dit past bij de verwachting die de gedetineerden van een imam hebben. In de moskee heeft de imam immers vooral een formele, *fiqh*-gerichte positie. De islamitisch geestelijk verzorger weet echter dat hij vanuit zulke *fiqh*-vragen kan proberen om te komen tot wat Ajouaou ‘de eigenlijke vragen’ van de gedetineerde noemt, via “een traject dat leidt tot zelfreflectie en zelfbewustzijn over het eigen handelen” (p. 339).

Ajouaou vat de islamitisch geestelijk verzorger op als een specialisatie van het moskee-imamschap. In de detentiecontext is een andere manier van werken vereist dan in de moskee. Ajouaou vertelt over de ‘dubbele improvisatie’ die de vier geportretteerde imams hebben doorgemaakt, eerst als moskee-imam, en nu als islamitisch geestelijk verzorger. Als moskee-imam moesten zij al improviseren in hun vakuitoefening in de nieuwe westerse context. Nu moeten ze dit nog eens doen in het publieke domein van de penitentiaire inrichting, waar geestelijke verzorging voor gedetineerden weer heel specifieke kennis en vaardigheden vraagt. De islamitisch geestelijk verzorger moet in de detentiecontext met deze en andere spanningen omgaan. Zo richt een moskee-imam zich op het collectief van de moskeegemeenschap, die doorgaans redelijk homogeen is samengesteld wat betreft etniciteit, taal en religieuze stroming. In de detentiecontext richt de imam zich echter vooral op het individu dat met zijn zorgen naar hem toekomt. De gedetineerde moslims hebben zeer verschillende achtergronden en hun kennis van de islam varieert sterk. Kernwoorden vormen luisteren, niet veroordelen en een op de context gerichte geloofsoverdracht.

De hierboven aangehaalde opmerking van de protestantse collega toont de relevantie

van de studie van Ajouaou voor de beroepsgroep van geestelijk verzorgers. De imam wordt in het publieke debat immers nog vaak vrijwel automatisch op één lijn gezet met een dominee, die op dezelfde, dus herkenbare, manier zou moeten werken. Ajouaou's studie is behulpzaam bij de wetenschappelijke discussie over dit vraagstuk. Met zijn opgebouwde inzichten wil Ajouaou "de beroepsgroep een identiteit geven" (p. 32). Hij doet een voorzet voor het verder ontwikkelen van een beroepsprofiel, waarbij hij betoogt dat de imam in Nederland gekwalificeerd is als geestelijke "waarmee in feite de afbakening en scheiding van verantwoordelijkheden [tussen de staat en het islamitisch genootschap] is beslecht" (p. 410), zeker in de context van de imam die als rijksambtenaar in penitentiaire inrichtingen werkt. Op deze manier wil de studie van Ajouaou een rol spelen in de professionalisering van het beroep van islamitisch geestelijk verzorger in penitentiaire inrichtingen, maar ook in zorginstellingen en defensie. Ajouaou's gedetailleerde, technisch geformuleerde verhandeling vormt voor deze nog doorgaande ontwikkeling een bouwsteen. Ajouaou zal daarbij ook vanuit zijn dienstverband als het eerste hoofd Islamitische geestelijke verzorging bij het ministerie van Justitie vooralsnog nauw betrokken blijven.

Welmoet Boender
(Stichting Oikos, Utrecht)

Schneiders, Gerald Thorsten (Hrsg.) (2009), *Islamfeindlichkeit. Wenn die Grenzen der Kritik verschwimmen*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, pp. 483, ISBN 9783531162577, € 39,80.

Sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw heeft de islam zich in West-Europa gevestigd. Deze vestiging is toe te schrijven aan verschillende factoren: dekolonisatie, arbeidsmigratie, gezinshereniging, huwelijksmigratie en de komst van vluchtelingen en asielzoekers uit islamitische regio's. Het aantal moslims in West-Europa wordt momenteel geschat op 20-25 miljoen en zal waarschijnlijk nog verder toenemen door gezinshereniging, huwelijksmigratie en geboorteoverschot. De vestiging van de islam in West-Europa roept veel vragen op, zowel aan de kant van moslims als aan de kant van de autochtone bevolkingen. Moslims vragen zich af hoe zij in Europa, als niet-islamitisch continent, onder het bestek van een christelijk-seculiere cultuur als moslim kunnen leven en autochtonen vragen zich af hoe zij zich tot de islam moeten verhouden en welke plaats deze godsdienst binnen de Europese samenlevingen kan innemen. Aan beide kanten worden overwegend gematigde antwoorden gegeven op deze vragen, maar in beide kringen treft men ook radicale antwoorden aan.

In de lijvige bundel *Islamfeindlichkeit* van bijna 500 pagina staat het radicale verzet tegen de islam onder delen van de autochtone bevolkingen centraal. De bundel maakt